

Klassiekers
in de neuro-
psychologie

PAUL ELING

Boom

De afbeelding op het omslag is afkomstig uit Carl Wernicke's *Der Aphasische Symptomencomplex* uit 1874 en laat de taalcentra zien in de frontaalkwab en de temporaalkwab. Vreemd genoeg tekende Wernicke het taalsysteem in de rechterhemisfeer, terwijl toen al algemeen werd aangenomen dat taal in de linkerhersenhelft is gelokaliseerd. Het is goed om altijd kritisch te blijven.

© 2020 Paul Eling, p/a Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting pro (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties en de artikelen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Boekverzorging:	LINE UP boek en media bv, Groningen www.lineup.nl
ISBN	9789024406753
NUR	770

www.bua.nl

www.boompsychologie.nl

Inhoud

Ter inleiding	7
1 De NVN: wordingsgeschiedenis van de Nederlands Vereniging voor Neuropsychologie	10
2 Nobelprijs voor Golgi en Cajal: 1906-2006	15
3 Van de Wisconsin Card Sorting Test naar de Holmgren Test: over de historische en conceptuele achtergrond van de Wisconsin Card Sorting Test	21
4 Diagrammen: de verbeelding van de geest	29
5 Het lokalisatievraagstuk in Nederland in de negentiende eeuw	38
6 Arthur Benton (1909-2006)	44
7 Frits Grewel: neurolinguïst avant la lettre	49
8 André Rey en zijn Complexe Figuur Test	56
9 Grünbaum: de eerste Nederlandse neuropsycholoog	64
10 Schedelmetingen in Nederland	71
11 Rudolf Magnus en zijn Instituut	79
12 In Memoriam: Henry Gustav Molaison ofwel 'H.M.' (1926-2008)	84
13 Het Centraal Instituut voor Hersenonderzoek en zijn directeuren	86
14 De Bourdon: wereldberoemd in Nederland	95
15 Franz: neuropsycholoog avant la lettre	102
16 De Wada-test	107
17 Over de prehistorie van ADHD	113
18 Lichtheims schot in de roos	118
19 Een wijze uit het Oosten	124
20 Duistere ziekten van de geest	129
21 Op het spoor van een 'multifunctionele' test: over de geschiedenis van de Trail Making Test	134
22 Wat heeft Korsakov geleerd van Magnan?	142
23 Multiple sclerose vóór Charcot	147

24	Over de basale ganglia	154
25	De invoering van het begrip amnesie	160
26	Louyer-Villermay over amnesie	165
27	Jules Falret over amnesie	171
28	Ribot over de 'ziekten van het geheugen'	177
29	Pierre Janet over emotie en geheugen	183
30	Arnold Pick en 'zijn' ziekte	188
31	De disconnexion syndromes van Norman Geschwind	193
32	Oliver Zangwill en de neuropsychologie in Engeland	198
33	Over Axenfeld en zijn lijnendeeltest	202
34	De Franse pionier Henri Hécaen	206
35	Waarom gebruikt u eigenlijk de Stroop?	210
36	En hij noemde het hippocampus	215
37	De eerste medicatie voor onrustige kinderen	219
38	Flourens over lokalisatie van functie	226
39	Ennio de Renzi (1924-2014): de Italiaanse grondlegger van de neuropsychologie	234
40	Slaapwandelen in 1850: de visie van James Cowles Prichard	238
41	Wernickes afasiepatiënten	243
42	Franz Joseph Gall: terug naar de originele bronnen	250
	Dankwoord	259

Ter inleiding

Een van de begeleiders bij mijn promotieonderzoek was de Engelse neuropsycholoog John Marshall (1939-2007). Hij speelde een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de cognitieve neuropsychologie, in Engeland en in het algemeen. Maar hij was bij neuropsychologen wellicht nog meer bekend om zijn kennis van de voorgeschiedenis, niet alleen die van de twintigste eeuw maar ook van ver daarvoor. Hij was mijn grote inspirator om al tijdens mijn promotieonderzoek terug te gaan naar oorspronkelijke bronnen. En wat vond ik? In een periode dat zo ongeveer elk artikel over lateraliteit vermeldde dat het allemaal begon met Paul Broca, las ik een artikel van Paul Broca waarin hij expliciet stelde dat links-rechtsverschillen ten aanzien van lokalisatie van taal in de hersenen losstaat van links-rechtsverschillen in het gebruik van handen. Het was voor het eerst dat ik iemand dat zo expliciet zag beweren. Dat de relatie tussen handvoorkeur en taallocalisatie niet helemaal duidelijk was, werd in de jaren zeventig van de twintigste eeuw algemeen erkend. Dat was honderd jaar nadat Broca had gewaarschuwd voor een overhaaste interpretatie. Men weet de inconsistentie aan de linkshandigen: die volgden niet de regel zoals het hoorde, maar dat deed niets af aan de juistheid van de claim dat handvoorkeur en taallocalisatie aan elkaar gerelateerd waren. Deze observatie leidde tot een van mijn eerste internationale publicaties: een notitie over wat Broca werkelijk had gezegd.

Vanaf toen ben ik me blijven verdiepen in de historische achtergronden van allerlei neuropsychologische verschijnselen, syndromen, symptomen, personen en tests. Ik merkte dat ik veel meer leerde van dergelijke speurtochten over neuropsychologische begrippen, over het theoretisch kader, over de empirische basis waarop allerlei stellingen berusten. Velen weten wel dat bepaalde ideeën plotseling weer sterk in de belangstelling kunnen komen te staan maar dat in het verleden vergelijkbare ideeën waren verkondigd: het verschijnsel van de slinger die heen en weer gaat. Ik herkende dat verschijnsel, maar leerde ook dat het nooit precies hetzelfde is, begrippen weer net iets anders gebruikt worden, het bewijs dat aangevoerd wordt telkens anders is. Maar desalniettemin is het uiterst zinvol om te leren waar begrippen vandaan komen, wat ze betekend hebben, hoe ze gebruikt zijn door de jaren heen. Waar je tegenwoordig overal de term 'executieve functies' tegenkomt, zag ik tijdens mijn opleiding en promotietraject de termen 'automatische en gecontro-

leerde informatieverwerking' en 'selectieve en verdeelde aandacht', en zo werd aan het begin van de twintigste eeuw veel aandacht besteed aan de 'wil'. In essentie had men telkens dezelfde ideeën en verschijnselen in gedachten hierbij.

Wat voor de geschiedenis van begrippen geldt, geldt ook voor de geschiedenis van neuropsychologische tests. Ik heb nooit echt kunnen begrijpen dat iemand de figuur van Rey als een bruikbare test zou kunnen gebruiken. Stapels artikelen heb ik verzameld om te achterhalen hoe de Wisconsin Card Sorting Test is ontstaan en wat die verondersteld werd te meten. Het is een van mijn mooiste studies geworden met een voor mij verrassende ontknoping die ik hier niet verder zal toelichten. Maar met die inzichten in het achterhoofd verwonder ik me er meer over hoe achteloos neuropsychologen allerlei tests hanteren die vaak zeer oud zijn (soms meer dan 100 jaar) en in de loop van de tijd ingepast zijn in nieuwe begrippenkaders. De boodschap lijkt: wat zo'n test meet is afhankelijk van de tijd, maar hoe dan ook, de test hoeft nooit de prullenbak in omdat hij niet (meer) valide zou zijn.

Veel van mijn verbazing over de klinisch neuropsychologische praktijk komt voort uit mijn opleiding tot experimenteel cognitief psycholoog. Mij werd geleerd om in een design te controleren voor allerlei relevante factoren. Dat was nodig om andere interpretaties uit te sluiten. In de klinische praktijk is daar vaak weinig aandacht voor. Men controleert door bijvoorbeeld scores op andere tests aan te voeren waarin heel ander materiaal wordt gebruikt, de taak anders is, de wijze van responderen anders is. In de praktijk heeft men niet de luxe om alles volgens het boekje te onderzoeken en roeit men met de riemen die men heeft. Ik begrijp dat, maar dat maakt het nog geen goede werkwijze. Tegelijkertijd ontslaat dat de klinisch neuropsycholoog niet van de plicht om op een academisch niveau te functioneren en te reflecteren op de gebruikte werkwijzen en methoden. Het is dan niet alleen nodig om een handboek van neuropsychologische tests te bestuderen, maar ook goed te analyseren waar tests vandaan komen, wat ze geacht worden te meten en hoe dat is gevalideerd. Een goed historisch inzicht in het begrippenkader kan hierbij zeer helpen.

Toen vijftien jaar geleden besloten werd om het *Tijdschrift voor de Neuropsychologie* te starten, waar ik aanvankelijk weinig brood in zag, ben ik wel toegetreden tot de redactie, met Rudolf Ponds als hoofdredacteur. Er werd een bepaalde opzet bedacht voor de nummers: enkele essay-achtige artikelen over recent onderzoek, een artikel over instrumentarium, casestudy's, boekbesprekingen en al snel werd ook de

rubriek Klassiekers bedacht. Rudolf Ponds en Petra Hurks schreven de eerste Klassieker: een verhaal gebaseerd op een interview met Walter Schneider die samen met Richard Shiffrin in 1977 de termen automatische en gecontroleerde informatieverwerking hadden ingevoerd. Daarna begon ik afleveringen voor deze rubriek te schrijven en al snel kreeg ik de gelegenheid om voor elk nummer een Klassieker te produceren. Ik deed dat met veel plezier en ik leerde er zelf veel van. Ik probeerde om flink af te wisselen: een klinisch onderwerp, een onderzoeker, een ziektebeeld of een test. Niet alles was even klassiek in de zin dat het algemeen bekend was. Meestal was het wel historisch. In de loop van vijftien jaar zijn zo heel wat Klassiekers verschenen. U vindt ze in dit boek. U vindt er ook een enkel verhaal met een soortgelijk karakter, dat niet als Klassieker is verschenen.

Het moment van afscheid nemen van mijn werk op de universiteit is al weer even geleden en inmiddels heb ik ook het besluit genomen om het Klassieker-stokje over te dragen aan een volgende generatie. Het vijftienjarig jubileum van het tijdschrift leek een goede gelegenheid om de Klassiekers te bundelen en zo op een handige wijze beschikbaar te maken voor iedereen die de neuropsychologie een warm hart toedraagt. Natuurlijk hoop ik van harte dat ook docenten het materiaal gebruiken bij hun lessen aan neuropsychologen in de dop en in de specialisatiefase en dat die daardoor beter beslagen ten ijs komen als ze de praktijk ingaan. Maar iedere neuropsycholoog heeft zijn eigen verantwoordelijkheid om de wetenschappelijke basis van zijn kennis en handelen te beheersen. Dat geldt voor tests, maar evenzo goed voor ziektebeelden en theoretische begrippen. Een goede kennis van het verleden zal zeker helpen om een stap voorwaarts te zetten en de neuropsychologie (en daarmee de patiënten voor wie we dit werk doen) verder te helpen.

Paul Eling

Sint Anthonis, oktober 2019